

L'Alt Empordà: dispersió, contrast i cosmopolitisme

Joan Ferrerós

L'Empordà. Hi ha una vella polèmica, innocent i distreta, sobre si la denominació comprèn, per entendre'ns, l'Alt i el Baix, o si només inclou l'Alt, o si tot això de l'Alt i el Baix caldria bandejar-ho de la llengua —i de l'esperit comarcal—. Josep Pla va apuntar una solució terciària: Empordanet o Empordà Petit per evitar «Baix» i

ahora distingir; el que no se sap es si l'alternativa esdevindrà definitiva o passarà com a provisional. Caldrà esperar alguna fluctuació de la temperatura patriòtica local per veure en què quedem. Que probablement, si és que la modernor no empeny l'assumpte cap al capítol de bizantinismes, seguirem gaudint d'aquesta mena de dialèctica de sobretaula. En tot cas aquí anomenarem Empordà tot allò que queda al nord del Montgrí, si més no per estalviar-nos una multitud d'«alts», jacobins i cardinals. L'Antoni Puigverd, que és jove i de la Bisbal, m'explicava un dia que, de petit, encara en deien «anar a l'Empordà» de desplaçar-se a una ermita que els quedava al nord del poble; també és cert que els empordanesos se senten tan confreres —o tan poc— dels de Palafrugell com dels de Besalú: a Figueres són més coneguts els restaurants d'Olot que no pas els de Palamós, i troben més accessible el formatge i la mantega d'«Auchan», a Perpinyà, que no pas els càntrics de la Bisbal.

Sobre els límits d'aquest Empordà també s'ha dissentit i l'administració ha contribuït eficaçment a la confusió, per exemple quan creà els partits judicials o, més recentment, quan agregà al municipi d'Albanyà —límit amb la Garrotxa— tots els poblets de l'Alta Garrotxa que arriben fins a Ribelles. Diria que la tesi doctoral que sobre

«Aquí anomenarem
L'Empordà a tot allò
que queda al nord
del Montgrí...»

NÚRIA SANTIAGO

la comarca elaborà el Sr. Albert Compte és clara, diàfana i definitiva sobre el tema; de fet les planes d'especulació literària que Pla ha dedicat als contorns comarcals, subliminalment quasi sempre i literalment a vegades, es basen en el treball del Dr. Compte. Per dir-ho a base d'inclinacions líriques —i per tant temeràries— podríem afirmar que és Empordà el solar pel qual el pegot protagonista de *L'auca del Sabater d'Ordis* es pogués manifestar amb naturalitat i convicció. Fages de Climent creà un genialoide estrabullat i entranyable arquetipus d'empordanès que encaixa tan bé en el terraprim de Pontós de Llers, com en els fondals de Castelló, o les closes de Vilacolum. Però que segurament la vagabunderia itinerant que professà, aigualiria els tercets si li allarguéssim gaire la radialitat. Tampoc cal matar tot el que és gras, ni convé entrebancar-se amb ningú; ni, a base de veleïtats absolutistes, caure en la il·lusió de voler dir l'última paraula. Lluís Llach, el gran cantant nascut a l'imprecís —al «fronterer»— poble de Verges, s'ha referit simplement a l'Empordà —ni alt i baix— quan recrea el país de la infantesa o quan profereix els desitjos de prendre terra definitivament.

Miradors orogràfics i sociològics

Talaiem-lo l'Empordà. Disposa d'uns miradors orogràfics —i també sociològics, ja en parlarem— sensorials, admiració assegurada de foranis i d'indígenes que han estat a Mèxic però que, fins a la data d'embadaliment, no havien pujat mai al Montgrí. Sant Salvador, el desarborat castell del segle X, resulta el més aeri; pujant vint minuts a peu des de St. Pere de Rodes, l'esgalabrada fortalesa, edificada sobre el salt de la Reina de la serra de Rodes en la vertical de Vilajuïga, permet una visual imponent i desmesurada sobre la casola empordanesa —plana i contorn: mar, Montgrí, terraprim i Albera— i més enllà, fins als Àngels de Girona. Tot es presenta lilliputenc des d'aquesta perspectiva: l'excessiva distància tot ho homologia i la distinció esdevé imprecisió;

ens podem equivocar i confondre el formigó d'Empúriabrava amb la pedra gòtica castellanina, per això després d'uns minuts d'èxtasi contemplatiu és millor deixar-ho córrer i baixar al pre-romànic de Sant Pere, realitat medieval que retorna qualsevol enlairat que hagi traspassat els límits almirallats del turisme més convencional. Oposat a Sant Salvador, tenim el castell del Montgrí des d'on, així com de l'anterior arribàvem a veure aquesta mena d'Empordà nord —per alguns perllongació del Vallespir— compost de Cadaqués, el Port, Llançà, etc, des de l'anell del Bisbe Mort —el castell de Montgrí— ens és permès de contemplar part de l'Empordanet. Talment que des de les Salines —al peu dels repetidors de TV—: llavors la balança s'estableix entre la plana-Figueres-badia, i el Rosselló-Perpinyà-costa Vermella que formen una curiosa simetria. Tots aquests punts són elevats, massa. L'inevitable (parlem de l'Empordà) Josep Pla cantà les excel·lències del mirador de Pals que restaurà el seu amic, el Dr. Puivert. Hom pot veure la realitat física de la literatura que contenen els llibres del registre de la propietat i les escriptures dels notaris de l'Empordanet. El mateix Pla proposà el capdamunt de la pujada del castell de Figueres com a mirador equivalent per a l'Em-

«L'Empordà disposa de grans miradors orogràfics, admiració assegurada de foranis i d'indígenes».

MIQUEL RUIZ

Les comarques al vol

MIQUEL RUIZ

«L'estadant estranger, generalment jubilat, s'ha establert a Empúriabrava, a peu de canal».

pordà; hagués pogut dir el Far, o la costa de Llers, o a sobre Garriguella, etc. Però s'oblidà del millor —potser Pla coneixia millor l'Empordà petit—: Garrigàs. Aquest poblet irrellevant fou edificat a sobre un turó a la ratlla del terraprim, al punt precís d'equidistància de Roses i de l'Escala. La vista que presenta és prou circular, completa doncs, propera i més humana que les anteriors; més «gran» que la del Padró de Pals —com la plana ho és més que l'Empordanet—, i més realista sobretot si atenem la realitat social que dibuixa: les quatre torres, símbol, del senderi empresarial-turístic de l'oriünd, no es poden confondre amb cap mas del mateix poble.

L'Empordà ric i el pobre

Ja hem vist la comarca; ara ens la podem mirar. La primera realitat relativa: l'Empordà ric i l'Empordà pobre. El primer, costa i plana, permet, seguint aquests espais, la subdivisió econòmic-ocupacional de turisme i agricultura solvent; el segon consisteix en el terraprim, o sigui terra dolentota, seca, a llocs pedregosa, que en les economies personals i familiars de fins fa quatre dies permetien el pagès d'anar tirant. Ara, però, el llistó de consum, de riquesa envejable fan que cada casa plegui el rem en jubilar-se el vell, perquè els joves ja treba-

llen a Figueres o a la costa. O han posat un restaurant als baixos —a les corts estades de les vaques. L'Empordà de la plana, el ric, és més conegut, contat, fotografiat, més cruent, més carregat de tòpics —generalment d'encunyació barcelonina ja de dècades enrera: d'un segle enrera!—. En aquest espai s'hi han hagut de conciliar la fama literàrio-sentimental sobre l'esbojarrament tramuntanesc, la bondat del mateix vent, l'obertura sociològica que suposadament i sistemàtica practicaria l'indígena, el republicanisme federal tingut com de consistència de pedra picada, la fama del «bon català» que articulen els nadius, amb l'assenyada perspicàcia pels negocis, amb la sistemàtica desconfiança sociològica que inevitablement comporten, amb la ideologia que segrega una delirant ocupació-preocupació per l'enaltiment i prosperitat comercial de la botiga, l'hotel, el restaurant o la constructora. En una generació, a la costa s'ha passat de fotre's de gana —els vergonyants dels nostres avis— a fer d'hoteler exitós, i a la plana, d'economia tradicionalment arregladeta, el llistó ha pujat sense salt mortal però ha significat el trànsit de la tartana a disposar de tres automòbils/família; al terraprim, en canvi, d'un passament conformat, suficient per a les necessitats d'abans del modern «take off», es decanta el despoblament —no parlem ja dels masos dels racons més muntanyosos—, el retorn de la terra a la garriga, al romaní i a l'estepa i a la venda de la casa al barceloní; la culminació: l'establiment a la plana o a la costa. La redacció dels plans d'urbanisme municipals que dificulten l'edificació fora vila —i per tant prima els solars diguem-ne urbans—, combinat amb la constant demanda de cases i quadrons, per part de futurs estadants de cap de setmana, ha fet pujar prodigiosament els preus de qualsevol casota de poble, de manera que molts pagesos —que en altres coses han estat molt estafats: preu de la llet, la carn, etc.— s'han trobat amb un capitalet on mai no havien sospitat: al paller on entraven l'userda i on tenien la truja, els ànecs i les quatre gallines;

parlem naturalment del pagès del terraprim, del que ha treballat tota la vida per gairebé res, i, en canvi, la base econòmica per comprar un pis a Figueres se li ha presentat en aquelles quatre parets que sostenen un teulat precari.

Els estadants forasters

L'estadant barceloní ha transformat aquests poblets que, alguns, els han anat comprat gota a gota: ha refet la casa, ha construït cambra de bany, ha comprat una pedra de molí per sopar al pati transformat en jardí, ha posat una roda de carro a la tanca i ha penjat un jou i unes forques de fusta a l'entrada. Molts pobles ara fan la mateixa classe de goig que les cases de la rive droite de l'Onyar de Girona. Tenim després l'altre gran estadant: l'estranger, particularment francès, però també alemany, belga i holandès, generalment jubilat. Aquest s'ha establert a les urbanitzacions costaneres en cases noves, segons la bossa, a Empúriabrava a peu de canal —la barca, etc.— o a primera línia de platja, o bé en aquestes aglomeracions blanques i desolades a mitja pendent de Verdura, entre vinyes i fenollars. Fan les

vacances d'estiu, d'hivern, i els més propers —els del Midi— els caps de setmana; fins i tot alguns hi passen l'hivern. Llur activitat és pràcticament la mateixa: arriben, escombreren, netegen i ordenen, fan salsitxes a la barbacoa i les senyores miren per la finestra mentre ell rega i talla la gespa. Uns i altres —barcelonins i nòrdics—, sumats a les butxaques solvents —la majoria— de l'empordanès corrent, han fet créixer d'anys ençà una quantitat enorme de restaurants a la costa —els de temporada— i als pobles, aquests oberts tot l'any, més garantits i que solen anomenar-se generalment: Can Xicu, Can Pep, Ca la Xica, etc. Cuina honesta, carn a la brasa i preu enraonat: solen allargar la rusticitat del nom al forc d'allis que penja del sostre de volta repicada, o a la xarxa que fa de cortina a una marina naïf pintada al guix del local. Aquesta classe de cases de menjar, les que tenen a la cuina una mestressa estada de pagès, que es limita a fer els vuit o deu plats que li va ensenyar la mare o la sogra i no s'emboïca amb beneiteries a base de crema de llet, són absolutament recomanables. Els francesos retratats —jubilats— ho saben prou bé: arriben a venir entre setmana

«Tal com diu el doctor Compte, el nucli antic de Figueres és a Castelló d'Empúries»

MIGUEL RUIZ

Les comarques al vol

a comprar a Figueres, especialment els dijous, dia de mercat, i els caps de setmana. De jubilats estrangers en corren molts per l'Empordà, però els avis gals són els únics que viuen el país, comercialment i sobretot gastronòmicament; els altres, alemanys, belgues, que s'estan a Empúriabrava o Roses, freqüenten, si surten, una classe de restaurants, «ersatz» del seu país: el centreuropeu té por quan surt del país, fins i tot per anar a sopar: li costa agafar cofiança.

Una terra dispersa

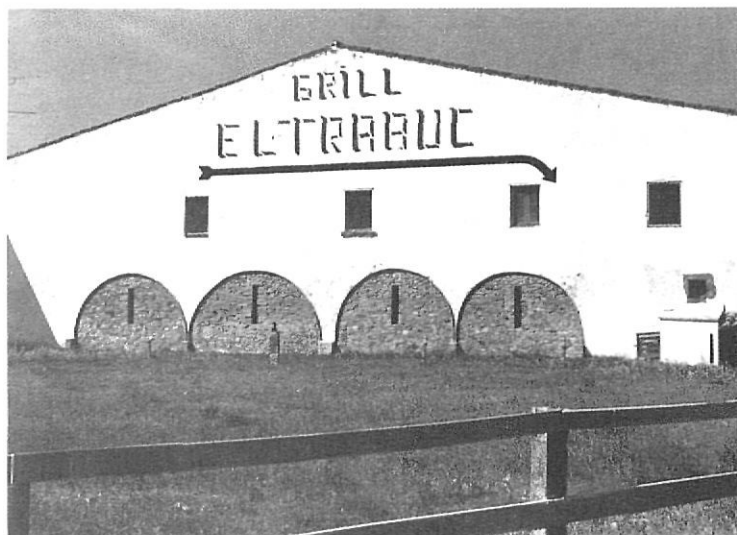
La distribució de restaurants a l'Empordà és precisament un botó de mostra de la notable dispersió que pateix/gaudeix la comarca. A Figueres, exceptuats els menús dels bars a migdia i feiners, no hi ha restaurants, o sigui n'hi ha mitja dotzena d'excel·lents, o, com a mínim, de llistó elevat; el restaurant mitjà, el més corrent, cal buscar-lo a poble i, algun, a la costa —descomptats els que treballen per tour operators. A Figueres, sortir a sopar, llevat de considerades excepcions interiors, vol dir agafar el cotxe, triar el poble —sovint en funció del civet, dels cargols o del vi de taula— i fer uns quants kms. La gent, els empordanesos, també viuen en una mena de dispersió

esquizofrènia laboral: de setmana santa a l'octubre, tothom va gas a fons, repartit entre Figueres i els negocis de la costa; no és possible de trobar ningú enllloc; la vida, no ja la col·lectiva —la urbana—, sinó també la familiar desapareix dissolta en les quinze, divuit hores de tràfec. En canvi a l'hivern, la línia recta esdevé impertorbable: la gent viu a la closca, repassa, projecta, s'ocupa del negoci figuerenc amb mobilitat bovina, surt a sopar, enraona i pren el vermut a la Rambla. La diversió i les expansions nocturnes tampoc no acotxen la vila principal —seguim amb la disseminació—: aquests afers els trobem a segona línia de costa i al peu de les carreteres radials que hi condueixen des de Figueres; les discoteques més colossals les han edificat a Roses, Empúriabrava, St. Pere. Tothom hi acudeix motoritzat, mentre a la capital la vida nocturna es manté sota mínims: es compten amb una mà els cafès i locals oberts més enllà de mitja nit. Fins i tot les cases de barrets acaben de tancar definitivament a Figueres. La ciutat havia gaudit, gràcies a la proximitat fronterera i ésser corredor de pas, de cases de putes de fama llegendària, però aquests darrers anys s'han anat escanyolint i els tres o quatre bars tristos i mediocres que quedaven han acabat per passar el pany avorrits de la implacable pres-

«El territori és ple d'aglomeracions blanques i desolades, a mitja pendent, entre vinyes i fenollars...»

MIQUEL RUIZ

MIQUEL RUIZ

sió policial a què es veien sotmesos. En canvi, a les carreteres de sortida de la vila, especialment a la de l'Escala, s'han vist florir múltiples locals equivalents, amb noms i tons poc equívocs, que, com les discos i els restaurants, exigeixen l'ús del vehicle. El mateix hem de dir del sector cultural-acadèmic: a Figueres, acabats els estudis mitjans, els estudiants han d'emigrar a Girona o a Barcelona; Figueres no ha assolit d'obtenir cap facultat, ni tan sols cap escola laboral, com la d'hosteleria, de la qual s'havia parlat tant i que finalment s'ha quedat a Girona. Tot plegat potser es deu a la força de la trajectòria històrica de la comarca: començà l'edat mitjana a Castelló d'Empúries i a Perelada, es traslladà a Figueres ja fa més de dos segles. La dispersió que dèiem; per això el Dr. Compte pot dir, sorreguer, que el nucli antic de Figueres és a Castelló.

Les discoteques més colossals s'han edificat a segona línia de costa, i molts pagesos s'han trobat amb un capitalet on mai no haurien sospitat»